

protivrecni na zaključokot od Stubbings za propasta na Teba vo početočok na 14. v., no sepač ne ja isključuva i možnosta za podočnežno datiraње na ovoj nastan. Da se nađevame deka novi arheološki nasdi, a možebi i novi pločki, ke pridonesat za potočnoto rešavaње na ova i drugi spornj prashaња.

Авторите добро ги искористиле како класичните извори, така и сета современа литература по третираните прашања што се гледа и од опширната библиографија на крајот од главите. Нивните изводи се, неоспорно, резултат на најновите научни постигнувања од оваа област. Сепак, треба да се додаде дека идните археолошки раскопки можат да изнесат на видело факти што ќе ги изменат нивните закључоци.

П. Хр. Илиевски, Скопје.

VLADIMIR GEORGIEV, *Hethitisch und Etruskisch*. Die hethitische Herkunft der etruskischen Sprache, Balkansko ezikoznanie V 1, Bugarska akademija nauka, Sofija 1962, 72 str, cijena 0,67 leva.

Već godinama zastupa istaknuti bugarski lingvist V. Georgiev pored drugih zanimljivih i originalnih teza mišljenje da je etruski indoevropski jezik i da pripada zajedno s anatolijskim jezicima i predgrčkim indoevropskim jezikom u južnu skupinu indoevropskih jezika. U ovom najnovijem djelu posvećenom toj temi iznosi vrlo jasno formuliranu hipotezu o genetskoj pripadnosti etruskoga jezika. On je po njegovu najnovijemu mišljenju ne samo usko srodan s anatolijskim jezicima, kako je on to već i prije mislio, nego je pravi anatolijski jezik i to mladi razvojni oblik hetitskoga jezika. Za etruski Georgiev sada tvrdi da je jedan zapadnohetitski dijalekat prenesen u Italiju. Dijalekat istoga tipa sačuvao se u Maloj Aziji kao lidijski jezik. Lidijski i etruski bili bi prema tome dvije varijante novohetitskoga jezika. Anatolijsko podrijetlo etruskoga jezika i njegova bliskost s lidijskim neće kao teze nikoga iznenaditi. One se logično nameću svakome tko kao većina historičara, arheologa i lingvista prihvaća kao ispravnu Herodotovu vijest o lidijskom podrijetlu Etruščana. Da se kod toga radi o indoevropskim jezicima srodnim hetitskome, nije također ništa neobično nakon neočekivanoga otkrića indoevropske Anatolije. Do sada međutim nije nikome pošlo za rukom da na temelju jezičnih činjenica dokaže tu u načelu tako lako prihvatljivu vezu. Sam Georgiev se već od 1939. uvijek u novim publikacijama trudi oko problema genetske pripadnosti etruskoga jezika. No njegova su mišljenja na tom području manje uvjerljiva nego na drugima i nisu stoga uspjela niti nakon dulje vremena razbiti skepsu lingvističkih stručnjaka. I sam autor je često mijenjao mišljenje i u ovoj najnovijoj knjizi navodi svoje starije radove kao nadmašene. Sada istupa nanovo s modificiranom tezom i novim argumentima. Ta nova teza vrlo je precizno formulirana i samim time ima tu prednost da se lakše može provjeriti. Ako se etruski jezik ima smatrati mladom razvojnom fazom hetitskoga, tada se među hetitskim i etruski korpusom tekstova moraju dati utvrditi odnosi koji zadovoljavaju stanovite uvjete. Ograničenje mogućnosti odnosa između oba korpusa koje proizlazi iz ispunjavanja tih uvjeta mora biti toliko da se može zanemariti vjerojatnost da je ono posljedica slučaja.

Georgiev se prvo bavi hetitskim i etruskim zamjenicama. Hetitske zamjenice pokazuju u usporedbi sa zamjenicama drugih indoevropskih jezika neke osobitosti, pa je podudarnost u njihovoj fleksiji posebno relevantan dokaz za njegovu tezu. Koliko god se nove hipoteze o genetskim vezama etruskoga jezika mogu danas primati samo s velikom rezervom, moraju pobuditi pažnju i posebno zanimanje dalekosežne podudarnosti što ih utvrđuje Georgiev između oblika hetitskih zamjenica i etruskih riječi za koje misli da se mogu smatrati zamjenicama. Tu je naime glavna teškoća njegova dokaznoga postupka jer se ne zna ili bar ne zna pouzdano značenje etruskih oblika koji se uspoređuju s hetitskima. To je stalno prisutan faktor nesigurnosti. No baš kod zamjenica radi se bar djelom o značenjima koja i drugi istraživači pretpostavljaju i to na temelju kombinatoričke metode. Premda nisu sva značenja pa čak ni svi oblici sigurni, ipak taj argument time ne gubi svu svoju težinu, jer su podudarnosti u oblicima zamjenica i pored toga dalekosežne. Što se tiče imenica

tu su podudarnosti manje i vjerojatnost slučaja je daleko veća. Jedino oblici genitiva i posesivnih pridjeva i ekvivalentnost jednih i drugih oblika u sintaktičkoj upotrebi pokazuju podudarnosti koje, bez obzira kako ih bude ocjenjivano, nitko neće moći zanemariti. Ako se za etrurski pretpostavi tvorba genitiva i posvojnih pridjeva pomoću morfa koji su fonemski podudarni s onima u anatolijskim jezicima, može se vrlo lijepo tumačiti etrurska imerska fleksija i dobivaju se paradigme podudarne s anatolijskima. U te paradigme ulaze samo oblici koji su već po kombinatoričkoj metodi utvrđeni kao nominativi i genitivi. No da bi uskladio čitavu imensku fleksiju Georgiev pribjegava i manje uvjerljivim jednačenjima, kod kojih se doista može lako raditi o slučaju. Tako nom. sg. ž. r. na *-ai*, *-ei* na pr. *aceicnai*, *ceicnei*, *alsinai*, *ziltnai*, *ateinei*, *fulnei*, *fulni* može biti sasvim slučajno podudaran s hetitskim imenicama na *-aiš* : *zahhaiš* : bitka. Podudarnost se ovdje sastoji samo u diftongu, a vjerojatnost da se neki oblik tvori diftongom prevelika je da bi se ovdje mogao isključiti slučaj. Zato ovaj i drugi ovakvi primjeri ne mogu poslužiti kao dokaz za tezu koja se u našoj knjizi zastupa. Tek kada bi teza o tom da je etrurski mladi razvojni oblik hetitskoga bila dokazana, mogli bi se ovi etrurski oblici povezivati s hetitskima. Pri takvom rasuđivanju zanemarujemo dakako faktor nesigurnosti koji uvijek postoji kod etrurskih oblika i njihova značenja jer je interpretacija etrurskih tekstova još uvijek velikim dijelom vrlo nesigurna.

Kod glagola stoje stvari još slabije. Tu je Georgiev našao samo podudarnosti u pojedinim morfima za koje se samo rijetko može sa vjerojatnošću odrediti kojem morfemu pripadaju, pa im je značenje nepoznato. Nikakva podudarnost hetitskih i etrurskih glagolskih paradigma nije se dala utvrditi. Nastavci *-mi* i *-c(e)* za 1. lice sg. koji bi bili postali od het. *-mi* i *-hi* sasvim su problematični, a isto tako nastavci za 1. lice sg. preterita *-u(n)*, *-cum* koje autor povezuje s het. *-un*, *-hūn*. Tekstovi kojima Georgiev potkrepljuje ta jednačenja malobrojni su i nejasni, a drugi istraživači tumače ih drukčije. Oblici na *-ce* obično se tumače kao 3. lice sg. preterita. Pa čak i pretpostavka o postojanju *l*-participa kojom se autor pridružuje drugim pristajama mišljenja o indoevropskom karakteru etrurskoga jezika dovodi do neprirodnih i epigrafski neobičnih tumačenja natpisa.

Neosporna je činjenica da se i u anatolijskim jezicima i u etrurskom često javljaju postpozitivne partikule. Kako se među njima mogu naći i fonemske podudarnosti, upozorio je i tu Georgiev na podudarnost o kojoj će se morati voditi računa. Po prirodi materijala, najslabija je autorova pozicija kada raspravlja o fonemskoj podudarnosti leksičkih morfema i to zato jer je značenje samo malog broja etrurskih riječi poznato s dovoljnom vjerojatnošću da bi se na temelju toga moglo utvrđivati etimološke veze. Tako je značenje etrurskih brojeva još uvijek vrlo sporno i zbog toga sva etimološka jednačenja ostaju sasvim nesigurna. Mali etimološki rječnik kojim Georgiev završava svoju knjigu usprkos brojnim zanimljivim idejama i začudnim podudarnostima zasnovan je na nesigurnim i često nedokazanim značenjima i zajedno s njima stoji i pada.

Na temelju svega što je ovdje izneseno u pregledu koji je u okviru kratkoga prikaza nužno ostao samo površan i više nastoji dati predodžbu o problemima nego ih raspravljati, može se već razabrati da o knjizi koju prikazujemo nije lako dati načelan sud. Iako smo prema mnogome što se u njoj iznosi morali izraziti odlučnu rezervu, moramo isto tako istaći da nas je ona uspjela uvjeriti u osnovnome, a to je da istraživanje genetskih veza između etrurskoga i anatolijskih jezika nije bespredmetno i da će možda poći za rukom da se ta a priori vjerojatna i uvjerljiva teza dokaže i jezičnim podacima. No isto tako je potrebno istaći da ta genetska veza nikako nije evidentna i da se etrurski ne može tumačiti na temelju takve genetske veze sve dok se ona nesumnjivo ne dokaže. Primjer etrurskoga i anatolijskih jezika jasno pokazuje jednu od osnovnih slabosti tradicionalne komparativne metode. Ona nema kriterija da pouzdano utvrdi opravdanost pretpostavke o genetskoj srodnosti jezika i jezičnih skupina tamo gdje ona nije evidentna. Tu se radi o pojavama i pojmovima kojih je priroda vjerojatnosna i potrebno je izgraditi metodski postupak koji će omogućiti da se objektivno utvrdi postoje li uvjeti za pretpostavku o genetskoj srodnosti ili ne. Naša je knjiga pokazala da je potrebno etrurski i hetitski proučavati s toga stano- višta i dala je zanimljivih ideja i polazni materijal za takvo istraživanje po usavršenoj metodi. No preduvjet za njegovo provođenje jest napredak u interpretaciji etrurskih

tekstova, a taj se, kako danas stvari stoje, može postići jedino kombinatoričkom metodom koja je spora ali pouzdana i još nije iscrpljena, kako neki u svom nestrpljenju misle, jer se može primijenjivati i na duljim tekstovima, što pokazuju nove publikacije o zagrebačkom liber linteus. To međutim ne znači da su etimološki eksperimenti nekorisni sve dok etruskolozi potpuno ne završe svoj posao. Nikada ne znamo kad će nastupiti čas kad etimološka metoda može silno ubrzati i proširiti rad na interpretaciji etruskih tekstova. Etimološka istraživanja moraju se međutim provoditi, uzimajući uvijek u obzir faktor nesigurnosti koji proizlazi iz nepoznavanja ili slabog poznavanja značenja pojedinih riječi i oblika.

Svojim neumornim radom na etruskoj etimologiji Georgiev ne samo da daje uvijek zanimljive ideje i da uočava činjenice koje se prije nisu primijetile, nego također stalno upozorava etruskologe i lingviste da s posebnom opreznost i skepsa koja je tu više nego opravdana ne smije prijeći u agnosticizam i da se minutozni rad na etruskim tekstovima ne smije pretvoriti u kretanje po zatvorenom krugu u kojem se a priori odbija da se uzme u razmatranje mogućnost veza s drugim jezičnim pojavama.

R. Katičić, Zagreb.

AMBROS JOSEF PFIFFIG, *Studien zu den Agramer Mumienbinden (Der etruskische liber linteus)*, Österreichische Akademie der Wissenschaften, Philosophisch-historische Klasse, Denkschriften, 81. Band, Wien, Hermann Böhlau Nachf. 1963, 82 str.

Istraživačima etruskoga jezika najviše muke zadaje interpretacija najposebnijega sačuvanoga teksta. Taj tekst sačuvan na povojima zagrebačke mumije jedini je poznati etruski literarni spomenik. U sporom i mučnom radu na interpretaciji etruskih jezičnih spomenika najpouzdanije je rezultate dala kombinatorička metoda, a ona se, kako je razumljivo, najbolje dala primijeniti na stereotipne formule epigrafskih tekstova. Mala raznolikost epigrafskih formula omogućila je da se dobiju prvi pouzdani podaci o etruskoj morfologiji i o značenju nekih leksičkih i gramatičkih morfema. Ti su podaci omogućili istraživačima da s priličnom sigurnošću dekodiraju veći dio etruskoga epigrafskog materijala. No ti podaci nisu dovoljni da bi se na temelju njih mogla raspoznati jezična organizacija drugovrsnoga i mnogo opsežnijega teksta s poveza Zagrebačke mumije. Rezultati dosadašnjega rada na tom najznačajnijem spomeniku etruskoga jezika ostali su vrlo skromni i nije se još uspjelo izaći iz stadija u kojem istraživači suprostavljaju razna više ili manje oštroumna nagađanja. Ipak su dosadašnji radovi došli do nekih pouzdanih rezultata o prirodi toga teksta. Danas se uglavnom više ne sumnja u to da je zagrebački liber linteus fragment liturgičke knjige u kojoj se kalendarskim redom opisuju žrtveni obredi. No osim te temeljne spoznaje i tumačenja pojedinih riječi i oblika poznatih s natpisa sve ostalo u tom tekstu sporno je i nesigurno.

Kraj takvoga položaja zanimljiv je svaki pokušaj da se to stanje prevlada i da se interpretacija zagrebačkoga teksta unaprijedi ne novom varijantom više ili manje uvjerljivoga nagađanja o njegovu sadržaju nego stvaranjem suvisloga metodskoga postupka koji će omogućiti da se povadi što više podataka pohranjenih u tekstu na način koji se objektivnim kriterijima može provjeriti. U tom je smislu Pfiiffigova knjiga značajan napredak. On, doduše, svoju metodu nije eksplicitno razradio i drži se tradicionalnoga empiričkoga stila u interpretaciji i raspravlja o metodi samo kad mu konkretni materijal daje za to povoda. No njegove većinom implicitne teoretske pretpostavke u sebi su dosljedne i omogućuju provjerljivu interpretaciju velikoga dijela teksta. Pfiiffig s pravom ne prihvaća etimološku metodu po kojoj se etruske riječi tumače u vezi s indoevropskima. On smatra da pripadnost indoevropskoj skupini za etruski jezik nije dokazana, pa interpretacija tekstova ne smije polaziti od takve pretpostavke. On se dugo i iscrpno bavio etruskim natpisima i u svojoj interpretaciji polazi od rezultata toga istraživanja. Kako oni nisu dovoljni za interpretaciju zagrebačkoga teksta, uvodi Pfiiffig dva nova kriterija, obadva objektivna.